

شناخت‌نامه ذوالفقارِ علامه بدیع الزمان نوری

(اثری بدیع در اعجاز قرآن، نبوت و معاد)

دکتر نادر کریمیان سردشتی

هئیت علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی

چکیده

از آغاز دوران تدوین کتب علوم قرآنی تا عصر حاضر در خلال قرون متمادی، دانشمندان اسلامی آثار و تألیفات فراوانی در حوزه و عرصه اعجاز قرآن تدوین کرده‌اند که هر کدام بخشی از وجوه اعجازی قرآن را تبیین و گزارش کرده‌اند. یکی از این آثار برجسته و شاخص، کتاب علامه بدیع الزمان نوری (۱۲۹۲-۱۳۷۹ق/۱۸۷۳-۱۹۶۰م) با عنوان «ذوالفقار؛ مجموعه المعجزات الاحمدیه و القرآنیه» است که در سه موضوع محوری، مسائل و مطالب مستوفی و بدیعی را ارائه کرده است که شامل مباحثی پیرامون اعجاز قرآن، نبوت و معجزات پیامبر اکرم (ص) و اثبات معاد جسمانی و حشر اخروی می‌شود. این اثر در نوع خود «بدیع» است، زیرا یکی از مجموعه‌هایی است که نویسنده تلاش کرده مضامین قرآنی، سیره نبوی و معاد را بر طبق یافته‌های علوم جدید تفسیر کند؛ به گونه‌ای که هر گونه شبهه تعارض بین علم و دین را برطرف سازد. در این مقاله، به بررسی و معرفی موضوعات و مباحث بدیع کتاب اشاره شده و ارزش و اهمیت این اثر در مطالعات قرآن‌شناسی، نبوت و معاد نمایانده شده است.

کلیدواژه‌ها: ذوالفقار، بدیع الزمان نوری، قرآن، نبوت، معاد، اعجاز، رساله‌های نور.

۱) درآمد

پیش از پرداختن به رسائل مور و رساله ذوالفقار، لازم است مختصری راجع به زندگینامه علامه بدیع الزمان سعید نوری اشارتی داشته باشیم.

وی در روستای «نورس» (در استان بدلیس کردستان شمالی) در خانواده‌ای مذهبی و گُرد زبان به دنیا آمد. تاریخ تولد وی را سال ۱۲۹۳ ق (۱۸۷۳ م) ثبت کرده‌اند. پدرش، صوفی میرزا از مردان روزگار خودش بود که جز از راه حلال کسب معیشت نمی‌کرد و مادرش، نوریه خاتون نیز زنی دامن‌پاک و باتقوا بود که جز با وضو به فرزندانش شیر نمی‌داد. علامه سعید نوری در ۱۴ سالگی اجازه افتاء و تدریس را دریافت می‌کند. از همان دوران جوانی علما و ادبا لقب «سعید مشهور» و «بدیع الزمان» را به او می‌دهند. او پس از مولانا خالد نقشبندی در دوره معاصر، بزرگ‌ترین شخصیت سیاسی و علمی و فرهنگی کرد است که پا به عرصه وجود گذاشته است. بیش از ۱۳۰ اثر علمی و پژوهشی را تألیف و تدوین کرد که بخش عمده‌ای از آنها تحت عنوان «رسائل النور» چاپ و منتشر شده و به بیش از ۲۰ زبان زنده دنیا ترجمه شده است.

درباره احوال و آثار علامه بدیع الزمان نوری آثار و تألیفات فراوان نگاشته شده است که می‌توان به کتاب‌های بدیع الزمان الاستاذ سعید النوری، تألیف دکتر محمدسعید رمضان بوتانی (به عربی) و بدیع الزمان ماموستا سعید نوری، تألیف شیخ محمدخان (به گُردی) و آثار ترجمه شده وی توسط استاد فاروق رسول یچی (از سلیمانی) مراجعه نمود. استاد بدیع الزمان نوری بارها توسط رژیم فاشیستی مصطفی کمال آتاتورک زندانی و محاکمه شد، ولی افکار و اندیشه‌هایش براساس کتاب و سنت هنوز بر جمعیت چند میلیونی پیرامون حرکت «نوریه» حکومت می‌کند. وی در شهر اورناشانی در شب چهارشنبه ۲۵ ماه مبارک رمضان به سال ۱۳۷۹ هجری قمری جان به جان آفرین تسلیم کرد و در همانجا مدفون شد ولی پس از چهار ماه مأموران فاشیستی حکومت ترکیه جسدش را به مکان نامعلومی منتقل کرده و تاکنون نیز محل دفن وی آشکار نشده است (خال، ۱۴۲۹ق: ۱۶-۴۶؛ نوری، ۱۴۳۱ق: ۶۸-۶۹).

به گفته ابراهیم م. ابوریع، «رساله‌های نور» مهمترین اثر نوری است که تقریباً بیش از یک دوره از شش دهه زندگی خود را به تألیف آن پرداخته و مثال‌ها و نمونه‌هایی از حوزه عقاید و پویایی مذهبی اوست. همچنین این اثر رسوم اصلی و تحول نظریات ترکیه را از زبان عالمی که به چند زبان آگاه است، بازگو می‌نماید و شرح امپراطوری چند نژاد و چند فرهنگ در یک جمهوری را بیان می‌کند. این تغییرات بزرگ به یک باره اتفاق نیفتاد، اما کم کم از شروع قرن نوزدهم تا این اواخر گسترش یافته است (وحیده، ۱۳۸۹ش: مقدمه ابوریع: ۱۴). بخشی از این رساله‌ها به مباحثی اختصاص دارد که در مجموعه مقالات و رساله‌های ذوالفقار گردآوری شده‌اند. مجموعه «ذوالفقار» نیز در اصل حاوی سه رساله یا کتاب است که در شناخت‌نامه این مقاله با جزئیات معرفی شده است و هدف اصلی این جستار نیز شناختی اجمالی از این کتاب

می‌باشد، نه تحلیل و بررسی و پژوهش جوانب گوناگون دیدگاه‌های علامه نوری. زیرا این مهم به طور جداگانه و در مقالاتی چند باید انجام گیرد.

از نکته‌های مهم این مجموعه در ذوالفقار این است که سعید نوری با تأکیدات فراوان به مقوله «الله» و «اسماء‌الله» و «ایمان» می‌پردازد و در بحث معجزات قرآنی در لابلای مباحث، مطالبی را در وجود الله و شهادت مخلوقات به خالقیت الله و تجلیات گوناگون اسماء الله پرداخته است (الماحی احمد، ۲۰۰۳م: ۷-۵۲). همچنین از نکته‌های مهم این مجموعه، رسیدگی به مقوله «ایمان» به «قرآن» و «قیامت» و «نبوت» است. به عبارت دیگر، باور به کتاب و سنت و معاد که سه اصل اساسی دین اسلام محسوب می‌شوند و نور ایمان و مظاهر و ثمرات آن شرح و توضیح شده‌اند (همان: ۵۳-۹۲).

پژوهشگران و محققان احوال و آثار بدیع‌الزمان نوری و رسائل نور به طور پراکنده و یا به شکل ویژه به مقوله قرآن (به عنوان معجزه) و نبوت (به خصوص درباره شخصیت پیامبر اکرم (ص) و معاد پرداخته‌اند که گزارش آنها در این مقاله ممکن نیست؛ ولی در این میان می‌توان به پژوهش‌های ارزشمند احمد محمد سالم (۲۰۱۰م)، الماحی احمد (۲۰۰۳م)، احسان قاسم الصالحی (۱۹۸۸م)، محسن عبدالحمید (۱۹۵۵م)، ادیب ابراهیم الدباغ (۱۹۹۷م)، خدیجه النبرای (۱۹۹۸م)، امید شمشک (۱۹۹۸م)، سلیمان نوری (۱۹۹۸م)، سمیر رجب احمد (۱۹۹۵م)، العربی بوسلمام (۲۰۰۶م)، محمد ازهری (۲۰۰۶م)، محمد جکیب (۲۰۰۶م)، حمید سمیر (۲۰۰۶م)، حسن مسکین مبارک (۲۰۰۶م)، عبدالرحمان عبدالوافی (۲۰۰۶م)، رشید ارکیبی (۲۰۰۶م)، اشاره کرد. ما در اینجا برای دوری از تطویل «درآمد»، تنها به معرفی گزارش علمی احمد محمد سالم در این باره بسنده می‌کنیم.

درباره نظریات نوری در خصوص اعجاز قرآن و نبوت و رسالت پیامبر اکرم و معاد، دکتر احمد محمد سالم مؤلف کتاب «تجدید علم الکلام (قراءة فی فکر بدیع‌الزمان سعید النوری)» (چاپ قاهره، دارسوزلر، ۲۰۱۰م) در فصل پنجم که به موضوع «سمعیات» اختصاص یافته است (۳۳۵-۴۲۳)، به سه موضوع اصلی کتاب «ذوالفقار» (یعنی قرآن، نبوت، معاد)، براساس آثار و تالیفات نوری رسیدگی و تبیین شده است. وی فصل پنجم کتاب را به دو مبحث آراء و اندیشه‌های نوری درباره نبوت و آراء و اندیشه‌های وی درباره معاد تقسیم کرده است. او مقوله اعجاز قرآن را در ذیل نبوت گزارش کرده و از دیباچه و اهمیت نبوت، به اثبات نبوت از طریق اعجاز نبوی (=المعجزات الاحمدیه) و اعجاز قرآنی (المعجزه القرآنیه) پرداخته است. فهرست و محورهای مباحث «سالم» به استناد آثار نوری (از جمله سه رساله ذوالفقار) چنین است:

مبحث اول (آرای نوری درباره نبوت) شامل شش محور موضوعی است: (۱) مقدمه (۲) اهمیت نبوت (۳) اثبات نبوت شامل دو بخش اصلی معجزه راهی برای اثبات نبوت و معجزه قرآنی. در این بخش، به وجوه اعجاز قرآن رسیدگی شده

و به سه نوع اعجاز لغوی (زبانی - بلاغی) و اعجاز تمدنی و اعجاز علمی قائل هستند. (۴) اخلاق پیامبر (ص)، دلیلی بر نبوت وی (۵) اجماع انبیاء و علما و مجتهدین، دلیلی دیگر بر نبوت (۶) نقش پیامبر (ص) در دگرگونی جهان دلیلی دیگر بر صدق نبوت.

مبحث دوم (آرای نوری درباره معاد) نیز شامل هشت محور اصلی است: (۱) مقدمه (۲) از نبوت و قرآن تا اثبات معاد (۳) از توحید اسماء و صفات تا اثبات معاد (۴) از جهان‌شناسی تا اثبات معاد (۵) از انسان‌شناسی تا اثبات معاد (۶) از وعد و وعید تا اثبات معاد (۷) دیدگاه نوری راجع به معاد جسمانی (۸) خاتمه مبحث: نقش معاد در زندگی اجتماعی و فردی انسان.

۲) شناخت‌نامه کتاب ذوالفقار

نورسی این مجموعه را به عنوان پیش‌نویس در سال ۱۳۴۰ هـ.ق نوشته و در سال ۱۳۶۵ ق. تدوین و تألیف کرده‌است. وی خود درباره مجموعه «ذی الفقار» اذعان دارد که در زمان خودش (۱۳۴۰ ق) به سبب تنهایی و زندان و مریضی (در اثر سم خطرناکی که به او دادند) نتوانسته است که آنها را تصحیح نماید، ولی بعدها پس از بیست سال این مجموعه رسائل را بازنگری نموده و جدول کوچکی از خطاها و لغزش‌ها را تنظیم و برای پیروانش ارسال کرده است (النورسی، ۱۴۰۷ ق: ۷). این مجموعه با نامه‌ای به پیروان خود که اهمیت و ارزش مجموعه ذوالفقار را یادآور شده، آغاز گردیده و آن را در دو نکته و سه اساس راجع به نحوه تدوین و تنظیم رساله‌ها گزارش می‌کند (همان، ۸-۱۱).

بخش اول کتاب ذوالفقار به معجزه قرآن و وجوه اعجاز بیانی و ربانی آن اختصاص دارد. بخش دوم کتاب هم به معجزات احمدیه اختصاص دارد که در اصل، در مجموعه کلیات رسائل نور در مجموعه دوم با عنوان «مکتوبات» (به زبان ترکی) جای گرفته است و در مکتوب شماره ۱۹ با عنوان «پیام معجزات احمدیه» ثبت و گزارش شده است. اصل مکتوبات (maktubat) به زبان ترکی توسط بدیع‌الزمان سعید نورسی نگاشته شده و توسط احسان قاسم صالحی با عنوان «المکتوبات» به عربی ترجمه شده است و با عنوان «مه‌کتوبات» توسط فاروق رسول یحیی به زبان کردی ترجمه و توسط نشر احسان (تهران) برای بار دوم به سال ۱۳۸۶ ش چاپ و منتشر شده است. این مجموعه هنوز به زبان فارسی ترجمه نشده است. در بخش کردی مکتوبات با عنوان «مکتوب نوزدهم» این قسمت از کتاب ذوالفقار گزارش شده است (نورسی، ترجمه کردی فاروق رسول یحیا، ۱۳۸۶ ش: ۱۴۷-۳۶۸). بخش سوم هم به مبحث معاد (مبحث حشر و معاد جسمانی و روحانی) اختصاص یافته است.

رساله یکم) مقام اول: معجزات قرآنی

در مجموعه ذوالفقار، معجزات قرآنی تحت عنوان مقاله بیست و پنجم از آن یاد شده است و مقدمه آن با آیه مبارکه «قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَأَيُّتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا» (اسراء، ۸۸).

آغاز می‌شود. سپس مقدمه را به سه جزء طبقه‌بندی کرده و درباره آن، توضیحات لازم را راجع به تعاریف گوناگون از قرآن به عنوان معجزه کلام الهی می‌آورد (النورسی، ۱۴۰۷ق: ۱۶-۱۸). اصل کتاب به سه شعله تقسیم شده است و هر شعله نیز به عناوین دیگری تقسیم و طبقه‌بندی شده است.

الف) شعله نخست: این شعله به سه اشعه تقسیم شده است: (همان، ۱۹-۷۸)

شعاع اول: در بلاغت بالغه قرآن کریم تا درجه اعجاز و سپس شعاع اول به دو «صورت یکم» و «صورت دوم» تقسیم شده است.

صورت یکم: درباره اعجاز قرآن به عنوان عجز گروه نخست از مخاطبین در برابر قرآن، که در اصل عرب زبانان و بزرگان بلاغت و سخن دانان عرب را شامل می‌شود (همان، ۱۹-۲۱).

صورت دوم: حکمت اعجاز قرآن را در پنج نقطه تبیین می‌کند. (همان، ۲۲-۴۶)

شعاع دوم که به پنج لَمْعَه [نور و تابش جمع آن: لمعات] تقسیم شده است:

لمعه یکم: جامعیت واژه قرآن (همان؛ ۴۷-۵۳)

لمعه دوم: معنای جامعیت واژه قرآن (همان، ۵۴)

لمعه سوم: برخورداری قرآن از علوم شریعت، حقیقت، طریقت، و علوم الهی و اخروی (همان، ۵۴)

لمعه چهارم: برخورداری قرآن از تمام مباحث کلی و اسامی از کوچک و بزرگ (همان، ۵۴-۵۶)

لمعه پنجم: سبک‌شناسی و اسلوب قرآن و ایجاز آن در زمینه مسایل و مباحث (همان، ۵۶-۶۴) که این لمعه به پنج ضوء [= روشنایی و جمع آن: اضواء] تقسیم شده است:

روشنایی یکم: کل قرآن در یک سوره جمع است؛ در فراگیری معارف قرآنی؛ درباره سوره فاتحه (همان، ۵۷)

روشنایی دوم: دلالت و اشارت جامع آیات قرآنی برای همه طبقات جامعه و نیازهای بشری مانند امر و نهی و وعد و وعید و ترغیب و ترهیب، قصص و امثال، قوانین حیات اجتماعی، علوم آفرینش، قوانین حیات فردی و ... (همان، ۵۷-۵۸)

روشنایی سوم: درباره اعجاز قرآن و وجوه اعجازی آن و انواع گوناگون اعجاز کلامی ایجار. (همان، ۵۸-۶۰)

روشنایی چهارم: درباره ایجاز جامع قرآنی و دو نمونه و مثال آن در داستان حضرت موسی (ع). (همان، ۶۰-۶۳)

روشنایی پنجم: جامعیت قرآن کریم از جهت اهداف و طرح مسایل و معانی و اسلوب‌ها و لطائف و محاسن. (همان، ۶۳-۶۵)

شعاع [نور] سوم: درباره اعجاز قرآن از جهت گزارش اخبار غیبی (همان: ص ۶۵-۷۸). این شعاع به سه جلوه [دیدار، جمع آن: جَلَوَات] تقسیم شده است.

جلوه [دیدار] یکم: این جلوه درباره اخبار غیبی بوده و آن نیز در سه قَبَس [اخگر آتش، جمع آن: قبسات] طبقه‌بندی شده است:

الف) قَبَس (اخگر) یکم: درباره اخبار غیبی مربوط به دوران‌ها و زمان‌های گذشته از قول پیامبر اُمّی امین از دوره حضرت آدم تا عصر سعادت (ظهور اسلام) (همان، ۶۵-۶۶)

ب) قَبَس (اخگر) دوم: درباره اخبار غیبی مربوط به آینده و انواع اخبار غیبی درباره آینده (همان، ۶۶-۶۸)

ج) قَبَس سوم: درباره اخبار غیبی قرآن درباره حقایق الوهیت و نظام هستی و آخرت (همان، ۶۸)

جلوه [دیدار] دوم: تازگی قرآن و نوگرایی آن به مانند این که امروزه نازل شده و اثبات اعجاز قرآن از این دیدگاه و عجز تمدن اروپایی به نسبت برخورد با مسایل جدید (همان، ۶۸-۷۵)

جلوه [دیدار] سوم: خطاب قرآن برای کلیه اصناف و طبقات بشری در تمام دوره‌ها (همان، ۷۵-۷۸)

ب) شعله [زبانۀ آتش] دوم: این شعله به سه نور [فروغ و روشنایی، جمع آن: انوار] تقسیم شده است:

نور یکم: درباره دلایل و اسباب فساد و سلاست کلام و سلامت و تعاون بین آیات قرآنی در مجموع قرآنی و اسباب اعجاز قرآن (همان، ۷۹-۸۰)

نور دوم: مزایا و فواید اعجازی در اسلوبهای بدیعه در اسماء الحسنی (همان، ۸۱-۹۷)

نور سوم: قرآن قابل قیاس با کلام‌های دیگر نیست از جهت منابع کلام (متکلم، مخاطب، مقصد و مقام و ...) (همان، ۹۸-۱۰۳)

ج) شعله [زبانۀ آتش] سوم: این شعله به سه ضوء [روشنایی] تقسیم شده است:

ضیاء یکم: در بیان وجه اعجازی مذکور در مقاله سیزدهم (همان، ۱۰۴-۱۰۷)

ضیاء دوم: در بیان مقایسه و موازنه حکمت قرآنی با فلسفه انسانی و اثبات اعجاز قرآن و ضعف و زبونی فلسفه سخیف بشری (همان، ۱۰۷-۱۱۰)

ضیاء سوم: اشاره‌ای کوتاه به میزان حکمت شاگردان مکتب قرآن از برگزیدگان و اولیاء و حکمای اشرافی، در برابر حکمت قرآنی (همان، ۱۱۰-۱۱۳)

خاتمه رساله معجزات قرآنیته: گزارش برخی از وجوه اعجاز قرآن در برخی رساله‌های علامه بدیع‌الزمان نورسی، و تبیین این که قرآن با تمامی اعجازش، «معجزه‌های احمدی» است؛ همچنان که پیامبر اکرم (ص) با تمامی معجزاتش، «معجزه‌های قرآنی» به شمار می‌آید (همان، ۱۱۴-۱۱۶).

ذیل‌ها [=پیوست‌ها]ی رساله معجزات قرآنیته:

این رساله پنج پیوست [ذیل] دارد که به اجمال به معرفی هر کدام از پیوست‌ها می‌پردازیم:

پیوست یکم [الذیل الاول] از پیوست‌های مقاله بیست و پنجم است که به نام «مرتبه هفدهم» نام‌گذاری شده و آن دلالت بر اعجاز بیانی قرآن دارد: اعجازی دائمی برای تمامی اعصار و زمانها و برای پنج نوع نژادی بشر و نصف کره زمین از ۱۴ قرن پیش به بعد به اجماع سوره‌های قدسی و آیه‌های نورانی (همان، ۱۱۷-۱۲۶).

پیوست دوم [الذیل الثانی] یا مقاله بیستم: این پیوست به دو مقام تقسیم شده است:

مقام اول: درباره سه نکته علمی دقیق از وساوسی که شیطان القاء می‌کند؛ برای نمونه در موضوع سجده ملائکه به آدم و ذبح بقره و چگونگی و کیفیات سنگها در سوره بقره (همان، ۱۲۷-۱۳۶).

مقام دوم: تبیین معجزات قرآنی از منظر معجزات انبیاء و سپس «نکته‌ای مهم» درباره اسماء‌الهی شامل دو نکته زیر:

- پاسخ مهم و ارزشمند از برای دو پرسش مهم درباره تمدن گذشتگان و تکالیف دینی و جدا کردن جایگاه پست و بلند ارواح (همان، ۱۳۷-۱۵۶).

• رساله‌ای ذیل پیوست دوم در تفسیر آیه‌ای از قرآن «وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ» (همان، ۱۵۷-۱۶۰).

پیوست سوم [الذیل الثالث] یا مقاله‌ی دوازدهم: درباره مقایسه بین حکمت قرآنی و فلسفه بشری که به چهار اساس تقسیم می‌شود:

اساس یکم درباره فرق بین حکمت قرآن و حکمت فلسفه (همان، ۱۶۱-۱۶۴).

اساس دوم در بیان فرق بین درس حکمت قرآن و درس فلسفه در تربیت افراد (همان، ۱۶۴-۱۶۵).

اساس سوم در رجحان درس حکمت قرآن بر درس فلسفه در جهت تربیت زندگی اجتماعی (همان، ۱۶۵-۱۶۶).

اساس چهارم در بیان اسرار غلبه و تفوق قرآن حکیم بر سایر کلمات الهی (همان، ۱۶۵-۱۷۰).

سپس در پیوست سوم «لمعه‌ای» و توضیحی را گزارش می‌کند:

لمعه هفتم از پیوست سوم درباره تبیین هشت خبر غیبی قرآن کریم و توضیح درباره تتمه اخبار غیبی است (همان، ۱۷۱-۱۸۴).

پیوست چهارم [الذیل الرابع] یا رساله الاعجاز الاحمر [توکی: قزل اعجاز]: گزارش بخشی از رساله «الاعجاز الاحمر» که رساله‌ای ارزشمند درباره تبیین قرآن کریم است (همان، ۱۸۵-۱۹۴). در این پیوست مطلبی بدیع در باب «حبه» گزارش شده و سپس نکته‌ای درباره اعجاز سوره اخلاص شرح شده است (همان، ۱۹۴-۱۹۸).

پیوست پنجم [الذیل الخامس] از رساله‌ی ثمره یا مسأله دهم: این رساله در پاسخ اعتراضات مربوط به آیات تکراری قرآن کریم نگاشته شده است (همان، ۱۹۱-۲۱۰). این پیوست دارای دو حاشیه مهم است که در پایان مسأله دهم تنظیم شده است (همان، ۲۱۱-۲۱۳). سپس با یک «خاتمه» و «لاحقه» به اتمام می‌رسد. خاتمه در بیان نکته‌ای اعجازی از سوره فلق و تطبیق آن با اوضاع امروز (همان، ۲۱۴-۲۱۸) و لاحقه درباره نکته‌ای از آیات پس از آیه‌الکرسی (همان، ۲۱۸-۲۲۰) است.

رساله دوم) مقام دوم: معجزات احمدیه (یا نامه نوزدهم) و پیوست‌های آن

این رساله که به نام معجزات احمدیه شهرت پیدا کرده است، در اصل همان نامه نوزدهم از «مکتوبات» امام سعید نورسی است که در اصل تتمه رساله «معجزت قرآنی» می‌باشد و بخش دوم کتاب «ذوالفقار» را تشکیل داده است (همان، ۲۲۳-۳۹۶).

بخش اول: معجزات احمدیه یا مقاله و نامه نوزدهم نورسی در بیان انواع معجزات پیامبر اکرم (ص) است که این قسمت از کتاب به ۱۹ اشاره به شرح ذیل تقسیم شده است:

اشاره اول: در اثبات نبوت پیامبر اکرم (ص) با دلایل فراوان همراه با شش مقدمه عقلی و حدسی (همان، ۲۲۵-۲۲۷).

اشاره دوم: در اثبات وجود معجزات احمدی (همان، ۲۲۸-۲۲۹).

اشاره سوم: در طبقه‌بندی معجزات احمدیه (همان، ۲۲۹-۲۳۰).

اشاره چهارم: در بیان مقدمه تشکیل یافته از شش پایه مهم (همان، ۲۳۱-۲۳۹).

اشاره پنجم: در ذکر برخی از نمونه‌های امور غیبی و در حکمت فتنه‌های صدر اسلام (همان، ۲۳۹-۲۴۶).

اشاره ششم: درباره اخبار غیبی امور آینده توسط پیامبر اکرم (ص)؛ در این اشاره پرسش و پاسخی در بیان محبت جایز و غیر مشروع آل بیت (ع) گزارش شده و پاسخ شخصی ملحد که می‌گوید «محمد عربی مردی عاقل» بوده است، آمده است (همان، ۲۴۶-۲۵۵).

اشاره هفتم: درباره معجزات غذایی پیامبر اکرم (ص)؛ در این اشاره دیباچه‌ای ارزشمند در دفع شبهات این معجزات و صحت روایات آن در طول تاریخ گزارش شده و سپس نکته‌ای مهم در تایید روایات آن آمده است (همان، ۲۵۵-۲۶۴).

اشاره هشتم: در بیان معجزات آبی پیامبر اکرم (ص) که در این اشاره نیز مقدمه‌ای در اثبات قوت روایات خبر واحد آن و عدم تکذیب آن توسط محدثین آمده است (همان، ۲۶۴-۲۷۰).

اشاره نهم: در بیان معجزات شجری (درختی) پیامبر اکرم (ص) (همان، ۲۷۱-۲۷۴)

اشاره دهم: در بیان معجزه ناله ستون حنین. کیفیت ناله‌های ستون درخت نحل در مسجد نبوی (همان، ۲۷۵-۲۷۷) و گزارش اسرار تواتر معجزه ناله ستون مسجد نبوی (همان، ۲۷۰-۲۷۸) و پرسش و پاسخ درباره گزارش این معجزات (همان، ۲۷۸-۲۷۹).

اشاره یازدهم: در بیان معجزات جمادات پیامبر اکرم (ص) (همان، ۲۷۹-۲۸۲)

اشاره دوازدهم: درباره سه نمونه از معجزات مهم جمادات مذکور در اشاره یازدهم (همان، ۲۸۲-۲۸۵)

اشاره سیزدهم: در بیان انواعی متواتر از معجزات احمدیه همچون شفای مریض و ترمیم زخم‌ها با آب دهان مبارک پیامبر (ص) (همان، ۲۸۵-۲۸۷)، صحیفه‌ای که باید با آلماس و نور پیامبر آن را نگاشت (همان، ۲۸۸-۲۸۹)، پرسش و پاسخ در خصوص امور متواتره در این موضوع (همان، ۲۸۹-۲۹۲).

اشاره چهاردهم: در بیان معجزات ظاهری پیامبر اکرم (ص) با دعاها و درخواست‌هایش که این، یکی از انواع مهم معجزات احمدی به شمار می‌رود (همان، ۲۹۲-۳۰۲)

اشاره پانزدهم: این اشاره در سه شعبه تنظیم شده است:

الف) شعبه یکم: در معجزات احمدی که در جنس حیوانات به ظهور پیوسته است. (همان، ۳۰۳-۳۰۶)

ب) شعبه دوم: در شناخت پیامبر اکرم (ص) توسط اموات و جنّ و ملائکه (همان، ۳۰۶-۳۱۱)

ج) شعبه سوم: در حفاظت و صیانت خدا از پیامبر اکرم (ص) (همان، ۳۱۱-۳۱۶)

اشاره شانزدهم: درباره خوارق عاداتی که بیش از نبوت از وی صادر شده است که آن «ارهاصات» گویند. این اشاره به سه قسمت طبقه‌بندی شده است:

قسم اول: آن‌چه تورات و انجیل و زبور و صحف انبیاء در حق نبوت و رسالت پیامبر اکرم (ص) به نص صریح قرآن گزارش کرده‌اند و در این قسم، سه دلیل آشکار داریم (همان، ۳۱۶-۳۲۷). این قسم به سه حجت طبقه‌بندی شده است:

حجت [دلیل] یکم: تحدی به تصدیق و تایید کتب آسمانی (همان، ۳۱۷)

حجت [دلیل] دوم: دیدگاه علامه حسن جبری مبنی بر ۱۱۰ دلیل بر نبوت پیامبر اکرم (ص) در کتاب‌های آسمانی و اعتراف بسیاری از علمای یهود و نصاری به وجود اوصاف پیامبر در کتاب‌های‌شان (همان، ۳۱۷-۳۱۹)

حجت [دلیل] سوم: در بیان نمونه‌هایی در آیات تورات و انجیل و زیور مربوط به پیامبر اسلام (ص) (همان، ۳۱۹-۳۲۷) و پرسش و پاسخ دربارهٔ سرّ بشارت حضرت عیسی (ع) به آمدن پیامبر اکرم (ص) (همان، ۳۲۶-۳۲۷).

قسم دوم: نمونه‌هایی از «ارهاصات» و اخبار کاهنان و دانشمندان عصر پیامبر اکرم (ص) درباره نبوت آن بزرگوار (همان، ۳۲۷-۳۳۱).

قسم سوم: نمونه‌هایی از «ارهاصات» و اخبار خارق‌العاده ولادت پیامبر اکرم (ص) و حوادث قبل از بعثت (همان، ۳۳۱-۳۳۵).

اشاره هفدهم: اخلاق عالیّه بزرگ‌ترین معجزه پیامبر اکرم (ص) بعد از قرآن کریم و نیز شریعت اسلام و نیز شق القمر (همان، ۳۲۵-۳۳۷)

اشاره هجدهم: قرآن کریم بزرگ‌ترین معجزه ابدی پیامبر اکرم (ص). این «اشاره» به سه «نکته» تقسیم شده است: **نکته یکم:** در بیان اعجاز بلاغی قرآن (همان، ۳۲۷-۳۴۳)

نکته دوم: در بیان مقابله قرآن با جمیع گروه‌های معارض رسالت پیامبر اکرم (ص) و تحدی پیامبر با آنان به مثل آن (همان، ۳۴۳-۳۴۷).

نکته سوم: چکیده ماهیت قرآن از حیث اعجاز بیانی (همان، ۳۴۷-۳۵۱).

اشاره نوزدهم: چکیده‌ای از شناخت شخصیت پیامبر اکرم (ص) در پانزده اصل (همان، ۳۵۱-۳۵۷).

نورسی در پایان به اکرام الهی در حق خودش در تألیف و نگارش نامه نوزدهم (درباره معجزات احمدیه) می‌پردازد (همان، ۳۵۷-۳۵۹).

پیوست‌های [ذیل‌های] رسالهٔ معجزات احمدیه (مقاله نوزدهم)

این رساله دارای سه پیوست [ذیل] به شرح ذیل می‌باشد:

پیوست یکم (از معجزات احمدیه یا مقاله نوزدهم): در آغاز پیوست، در معنی و تفسیر آیات آغازین سوره

یاسین با ۱۴ برهان قاطع سخن گفته و آنها را «رشحات چهارده گانه» نامیده است (همان، ۳۵۹-۳۶۰). این پیوست به ۱۴ رشح [جمع آن: رشحات] تقسیم شده است:

رشته یکم: جایگاه بلند شخصیت باطنی پیامبر (ص) با تأیید و تصدیق انبیاء در گذشته و اولیاء در آینده (همان، ۳۶۰-۳۶۱).

رشته دوم: تصدیق رسالت پیامبر اکرم (ص) براساس کتب آسمانی و گزارش کاهنان و با معجزات و شریعت و اخلاق حمیده وی (همان، ۲۶۱-۳۶۲).

رشته سوم: تصدیق رسالت پیامبر اکرم (ص) توسط قرآن کریم (همان، ۳۶۲)

رشحه چهارم: انتشار نور حقیقت و تغییر و تبدیل جهان از عالم ظلمات به عالم نور (همان، ۳۶۲)

رشحه پنجم: تغییر نگرش از جهان هستی از حالت یک تصویر تصادفی به یک تصویر آفرینش الهی به عنوان آیات تکوینی خدا (همان، ۳۶۳-۳۶۲).

رشحه ششم: بشارت به سعادت ابدی و بیان رحمت غیرمتناهی خداوند و محاسن سلطنت و قدرت ربوبی الله (همان، ص ۳۶۳).

رشحه هفتم: برداشتن صفات اقوام گوناگون جاهلی و از بین بردن عادات و اخلاق زشت جاهلیت و تجهیز آن به اخلاق حسنه (همان، ۳۶۳-۳۶۴).

رشحه هشتم: اجرای برنامه‌های خارق‌العاده در مدت کم و با امکانات اندک در اقوام گوناگون همچون تحولی که در جزیره‌العرب به وجود آورد (همان، ۳۶۴).

رشحه نهم: گزارش وحی الهی با کمال خلوص نیت و سعی و تلاش زیاد در جماعتی که بسیار وی را دشمن می‌داشتند بدون ترس و تردید (همان، ۳۶۴-۳۶۵).

رشحه دهم: تبیین واقعیت‌های علم و اثبات مسایل جذاب و گفتگو درباره جهان شگفتی‌ها و اخبار از یک تحول عظیم (در قیامت) و خبر دادن از آینده روشن (همان، ۳۶۷-۳۶۶).

رشحه یازدهم: تبیین هستی‌شناسی با تمام شگفتی‌های آن و علیرغم حجاب ظاهری (همان، ۳۶۶).

رشحه دوازدهم: برهان قاطع و دلیل و حجتی آشکار در وجود و اثبات آخرت (همان، ۳۶۶-۳۶۷).

رشحه سیزدهم: دعوت وی از سوی خدا برای بقاء و سعادت ابدی است (همان، ۳۶۷-۳۷۰).

رشحه چهاردهم: قرآن، معجزه بلاغت و فصاحت و معدن معجزات است که وحدانیت خدا و نبوت احمدی را چنان اثبات می‌کند که نیاز به دلایل دیگر نخواهد بود (همان، ۳۷۰-۳۷۵).

پیوستی دیگر از پیوست یکم: معجزه انشقاق قمر و اوهام فلاسفه سخیف و (مقلدان آنان) که به پنج نکته علمی اساسی تقسیم شده است (همان، ۳۷۵-۳۸۰).

پیوست دوم: معراج پیامبر اکرم (ص) که این پیوست درباره چگونگی معراج پیامبر (ص) و اثبات آن با هفت دلیل و اعتراف و اذعان به این که معراج جسمانی و روحانی بوده و تا مرحله بهشت و سدره‌المنتهی و به سوی عرش و مقام «قاب قوسین» بوده است، می‌باشد (همان، ۳۸۱-۳۸۶).

پیوست سوم|الذیل الثالث: که به نام مرتبه شانزدهم نامیده شده است و دلالت دارد بر این که پیامبر اکرم (ص) فخر عالم و بهترین نوع بنی آدم به دلیل آیات قرآنی، سعه صدر، کثرت کمالات و علو اخلاق و براساس صدها معجزه

تایید شده و با پشتیبانی هزاران حقایق روشن دینی و به اجماع آل و اصحاب و نیکان امت در طول تاریخ است (همان، ۳۸۷-۳۹۶).

رساله سوم) مقام سوم از کتاب ذوالفقار، به نام مقاله دهم:

این رساله در اصل راجع به مبحث حشر می‌باشد و در آن، مسایل و حقایق پس از مرگ، اثبات معاد، کیفیت حیات پس از مرگ و پاسخ به شبهات منکران مطرح و گزارش شده است. مؤلف کتاب را در آغاز به دوازده شکل و صورت به شرح ذیل تقسیم کرده است:

شکل و صورت یکم: درباره قانون ثواب برای مطیعان و عقاب برای عاصیان (همان، ۴۰۱)

شکل و صورت دوم: قدرت و سلطنت و حاکمیت الله و رحمت واسعه و عزت گسترده و جایگاه جلیل الهی (که صفات و اسماء وی را با هزاران مورد نمی‌توان بیان کرد) نمی‌تواند «محکمه بزرگ» را (در قیامت) رها کند (همان، ۴۰۱-۴۰۲).

شکل و صورت سوم: صفت «حکمت» و «عدالت» مقتضی این است که بنده عابد را پاداش دهد و متجاوز را تعذیب کند و عقاب دهد (همان، ۴۰۲).

شکل و صورت چهارم: «سخاوت الله بی حد و نهایت است و خزائن و ثروت‌های وی بی‌انتهاست. پس با این دو صفت مقتضی است که یک مکان‌پذیرایی دائمی (بهشت) برای بندگان فراهم کند (همان، ۴۰۲-۴۰۴).

شکل و صورت پنجم: خداوند دارای «شفقت عظیم» است و لذا از مشفق بزرگی چون وی درخواست‌ها و حوائج زیادی از سوی بندگان است که برخی قصور و جایهای ابدی و دائمی به اقتضای این صفت متحقق می‌شود (همان، ۴۰۴-۴۰۵).

شکل و صورت ششم: دولت و سلطنت با حشمت الهی مقتضی رعایت حال رعایا است که از همه نعم دائمی و ابدی و کامل برخوردار باشند (همان، ۴۰۵-۴۰۶).

شکل و صورت هفتم: وجوب «محکمه کبری و دادگاه بزرگ» در قیامت به واسطه گذاشتن آلات تصویربرداری در همه مکان‌ها و مأمور کردن کاتبان زیاد برای ثبت و ضبط اعمال بشر، همه دلایل واضح و روشن برای اثبات حشر و قیامت است (همان، ۴۰۶-۴۰۷).

شکل و صورت هشتم: وجوب «دادگاه قیامت» به واسطه وعده‌های الهی در کتابهای آسمانی مبتنی بر اعطای پاداش و ثواب مطیعان و عقاب مجرمین (همان، ۴۰۷-۴۰۸).

شکل و صورت نهم: وعده‌های اولیاء و انبیاء با دلایل قاطع در اثبات آخرت و موضوع عقاب و ثواب در مکانی ویژه در دارالآخره (همان، ص ۴۰۸).

شکل و صورت دهم: روز حشر همچون عید نوروز سلطانی است که همه چیز تغییر می‌یابد و اعمال شگفت‌انگیز رخ خواهد داد و از مکانی دیگر در آخرت خبر داده می‌شود و تمام این وقایع برای ایجاد سعادت عظمی و قیامت کبری است و سایر اهدافی که ما نمی‌دانیم (همان، ۴۰۸-۴۱۰).

شکل و صورت یازدهم: اثبات یک مملکت و سرزمین دائمی دیگر که مظهر حقایق حکمت و عنایت و عدالت و رحمت خداوندی است و منازل و اماکن دنیا موقتی است. عدم بقاء این دنیا دلیل بر دیار آخرت عظمی است که در آن «محکمۀ کبری» و «عدالت» تحقق می‌یابد (همان، ۴۱۰-۴۱۱).

شکل و صورت دوازدهم: پس از این عالم فانی یک جهان باقی وجود دارد، زیرا تمامی قوانین و ساز و کارهای این دنیای فانی برای رسیدگی به اجرای عدالت پاسخگو نمی‌باشد و لذا نیاز به زمان بیشتری است که این اتفاق رخ دهد و آن در جهان باقی متحقق می‌شود (همان، ۴۱۱-۴۱۲).

مقدمه در چند اشاره: این دیباچه راجع به مسایل دیگری از حشر و قیامت صحبت می‌کند که در مقاله‌های ۱۹، ۲۲ و ۲۶ گزارش شده‌اند:

اشاره یکم: اثبات وجود آفریدگار جهان به شیوه‌های بدیع (همان، ص ۴۱۳-۴۱۶).

اشاره دوم: اثبات رسالت و نبوت پیامبر اکرم (ص) (همان، ۴۱۶-۴۱۸).

اشاره سوم: تبیین و گزارش این که انسان از نظر جسمی کوچک و از حیث معنی بزرگ است (همان، ۴۱۸-۴۱۹).

اشاره چهارم: اثبات این که خالق باقی، عالم فانی را آفریده پس امکان ندارد عالم باقی را نیافریند (همان، ۴۱۹).

بخش دوم: مبحث حشر با عنوان حقایق: علامه نورسی در بخش دوم از مبحث حشر باب جدیدی را باز کرده و اثبات عالم باقی را در دوازده حقیقت طبقه‌بندی کرده است و هر کدام را به فراخور حد و بحث شرح می‌دهد (همان، ۴۱۹).

حقیقت یکم: درباره ربوبیت و سلطنت الله، و تجلی اسم ربّ (همان، ص ۴۱۹)

حقیقت دوم: درباره کرم و رحمت الله تجلی اسم کریم و رحیم (همان، ۴۱۹-۴۲۲)

حقیقت سوم: درباره حکمت و عدالت الله تجلی اسم حکیم و عادل (همان، ۴۲۳-۴۲۵)

حقیقت چهارم: درباره جود (بخشش) و جمال (زیبایی) الله، تجلی اسم جواد و جمیل (همان، ۴۲۵-۴۲۸)

حقیقت پنجم: درباره شفقت الله و عبودیت محمدی، جلوه‌های اسم مجیب و رحیم (همان، ۴۲۸-۴۳۲)

حقیقت ششم: درباره «حشمت» و سرمدیّت «الله» جلوه‌های اسم جلیل و باقی (همان، ۴۳۲-۴۳۸)

حقیقت هفتم: درباره حفظ و رقابۀ (تسلط و احاطه) الله، تجلی اسم حفیظ و رقیب (همان، ۴۳۸-۴۴۱)

حقیقت هشتم: درباره وعد و وعید الله، جلوه‌های اسم جمیل و جلیل (همان، ۴۴۱-۴۴۲)

حقیقت نهم: درباره احیاء و امانت الله تجلی اسم حی و قیوم (همان، ۴۴۲-۴۴۶)

حقیقت دهم: درباره حکمت و عنایت و رحمت و عدالت الله، تجلی اسامی مقدس حکیم و کریم و عادل (همان، ۴۴۶-۴۵۱)

حقیقت یازدهم: درباره انسانیت، تجلی اسم حق (همان، ۴۵۱-۴۵۳)

حقیقت دوازدهم: درباره رسالت و تنزیل، جلوه آیه مبارکه «بسم الله الرحمن الرحیم» (همان، ۴۵۳-۴۵۵)

خاتمه: اثبات سهل و آسان روز حشر همچون حشر یک فرد واحد به نسبت قدرت ذاتی و ازلی الله به پنج تمثیل (همان، ۴۵۵-۴۶۱)

پیوست مهم در مقاله دهم

قسم اول: این پیوست شامل یک دیباچه و دو نکته مهم است:

مقدمه: شامل دو نکته [نقطه] مهم جامع و دلیل گلی در اثبات عقیده به حشر و معاد (همان، ۴۶۱-۴۶۴):

نقطه یکم: اشاره به چهار نتیجه و دلیل برای اثبات معاد و حشر که ناظر به چهار مرحله از حیات انسانها است (همان، ۴۶۴-۴۶۷).

نقطه دوم: تبیین مختصر برهانی یگانه در اثبات موضوع که خلاصه‌ای از سایر ارکان پنج‌گانه ایمان است (همان، ۴۶۷-۴۷۷). علامه نوری نقطه سوم را در اینجا آغاز کرده، ولی به تمام نرسانده است.

قسم دوم: پیوست مقاله دهم: علامه نوری در اینجا مقام اول از مقامات نه‌گانه که حول طبقات نه‌گانه از براهین حشر و معاد را آغاز کرده است و به آیه‌ای از قرآن اشارت کرده و سپس بحث متوقف شده (همان، ص ۴۷۷) و سپس از رمز چهارم از نکته پنجم (لمعه سی‌ام) آغاز کرده است.

رمز چهارم از نکته پنجم از لمعه سی‌ام: در اینجا نوری ارکان شش‌گانه ایمان را بیان کرده و حقیقت حیات انسان را در این رمز بیان و مطالب بسیار ظریف و علمی را گزارش می‌کند (همان، ۴۷۸-۴۸۵).

قسم سوم از پیوست مقاله دهم (مبحث الحشر): در این قسم، پرسش درباره معاد و حشر است و از مسایل سه‌گانه قبض ارواح از اجساد و شیوه احیاء اجساد و ساختن و آفرینش مجدد جسم و روح در قیامت سخن گفته و با سه مثال مشهود تبیین می‌کند (همان، ۴۸۵-۴۸۹).

قسم چهارم از پیوست مقاله دهم: تفسیری قدسی از آیات پنج‌گانه پایان سوره یاسین و تبیین دلایل اثبات معاد و حشر به شیوه نو و بدیع (همان، ۴۸۹-۴۹۵).

قسم پنجم از پیوست مقاله دهم: درباره موضوعی بسیار دقیق در پایان «الرجاء الخامس» از لمعه‌ی ۲۶ در اثبات حشر پیران و سالمندان به اجماع جمیع انبیاء و اتفاق اولیاء و تصدیق تمام اسماء حسنی و صفات قدرت و حکمت و رحمت و عنایت حاکم بر کُل موجودات (همان، ۴۹۵-۴۹۹).

خاتمه کتاب ذی الفقار

خاتمه کتاب به رساله «حزب الورد الاکبر من رساله النور» اختصاص دارد و این ورد خلاصه و چکیده حقیقت توحید در کلمه مبارک «لا اله الا الله» می‌باشد و ورد بسیار عجیب و شگفت‌انگیزی است (همان، ۴۹۹-۵۲۸).
جان کلام این که «ذوالفقار» همچون کتاب «عصای موسی» یکی از مهم‌ترین و برجسته‌ترین آثار علامه سعید نورسی است که توانسته در مجموعه رسائل نور جایگاه ویژه‌ای پیدا کند و تأثیرات خود را در زمینه‌های اعتقادی و اجتماعی جامعه اسلامی به ویژه مردم مسلمان ترکیه و کردهای مسلمان بر جای گذارد، تا جایی که یکی از ابزارهای مقابله با شبهات قرآن، نبوت و معاد گردد و با اسناد و مدرک و دلایل متقن اعجاز علمی قرآن و نبوی را گزارش و اثبات کند. در نوع خود این کتاب در تاریخ تألیفات مرتبط با اعجاز قرآن و اعجاز پیامبر اکرم (ص) کم‌نظیر است تا آن جا که در بخش معجزات احمدیه در اشاره شانزدهم قسم اول به استناد کتب آسمانی پیش از قرآن به اثبات نبوت و اعجاز نبوی و اخبار غیبی پرداخته است که در کمتر کتابی تاکنون دیده شده است.

کتاب‌نامه

۱. بوسلهام، العربی، التفسیر الادبی للقرآن الکریم (رسائل النور نموذجاً)، قاهره، شرکه سوزلر للنشر، ۲۰۰۶م.
۲. خال، شیخ محمد، به‌دیعوززه‌مان ماموستا سه‌عیدی نوورسی، فارووق ره‌سول یه‌حیا کردوویه به کوردی، نویسنگی ته‌فسیر، هه‌ولیر (اقلیم کوردستان)، ۱۴۲۹ق
۳. خیری، سلیمان، «نظرة بديع الزمان الى الفلسفة»؛ اعمال مؤتمر تجديد الفكر الاسلامی، ترکیه، دار نسل، ۱۹۹۸م.
۴. الدباغ، ادیب ابراهیم، مطارحات فی المعرفة الایمانیة عند النورسی، قاهره، مرکز الکتب لنشر، ۱۹۹۷م.
۵. رجب احمد، سمیر، للفکر الأدبی و ادینی عن النورسی، قاهره، دارسوزلر، ۱۹۹۵م.
۶. سالم، احمد محمد، تجدید علم الکلام (قراءة فی فکر بديع الزمان سعید النورسی)، قاهره، دارسوزلر، ۲۰۱۰م.
۷. شمشک، امید، «اصول التفکیر فی رسائل النور»؛ اعمال مؤتمر تجديد الفكر الاسلامی، ترکیه، دار نسل، ۱۹۹۸م.
۸. الصالحی، احسان قاسم، النورسی نظرة عامة علی حیاته و آثاره. قاهره، دارسوزلر، ۱۹۸۸م.
۹. عبدالحمید، محسن، النورسی متکلم العصر الحدیث، قاهره، دارسوزلر، ۱۹۹۵م.
۱۰. الماحی احمد، الشفیع، معالم ایمانیة او البعد العقدي فی فکر النورسی، قاهره، شرکه سوزلر للنشر، ۲۰۰۳م.

۱۱. النبرای خدیجه، دور رسائل النور فی یقظة الأمة، قاهره، دارسوزلر، ۱۹۹۸م.
۱۲. النورسی، بدیع الزمان سعید، اشارت الاعجاز فی مظان الایجاز بالعربیة، قاهره، دارسوزلر، ۱۹۹۴م.
۱۳. النورسی، بدیع الزمان سعید، الشعاعات، ترجمه احسان قاسم الصالحی، استانبول، دارسوزلر للنشر، ۱۹۹۳م.
۱۴. النورسی، بدیع الزمان سعید، الكلمات، ترجمه احسان قاسم الصالحی، استانبول، دارسوزلر للنشر، ۱۹۹۲م.
۱۵. النورسی، بدیع الزمان سعید، اللمعات، ترجمه احسان قاسم الصالحی، استانبول، دارسوزلر للنشر، ۱۹۹۳م.
۱۶. النورسی، بدیع الزمان سعید، المعجزات القرآنیة، ترجمه احسان قاسم الصالحی، بغداد، مطبعة الرشید، ۱۴۱۰ق.
۱۷. النورسی، بدیع الزمان سعید، المکتوبات، ترجمه احسان قاسم الصالحی، استانبول، دارسوزلر للنشر، ۱۹۹۲م.
۱۸. النورسی، بدیع الزمان سعید، الملاحق، ترجمه احسان قاسم، قاهره، دارسوزلر، ۱۹۹۵م.
۱۹. النورسی، بدیع الزمان سعید، ذوالفقار مجموعة المعجزات الاحمدیة و القرآنیة، تصحیح و ترجمه الملاً محمد زاهد الملاذکردی، بیروت، دار ابن زیدون، ۱۴۰۷ق.
۲۰. نوورسی، سه عید به دیعوززه مان، مه کتوبات، وه گیر: فاروق رسول یحیی، تهران، نشر احسان، (به زبان کُردی)، ۱۳۸۶ش.
۲۱. نوورسی، سه عید به دیعوززه مان، ئیجتهاد له م سه رده مه دا، فارووق ره سوول یه حیا کردوو یه به کوردی؛ ئارا، سلیمانی (اقلیم کوردستان)، ۱۴۳۱ق.
۲۲. وحیده، شکران (مری ولد)، اسلام در ترکیه مدرن؛ زندگی نامه روشنفکر بدیع الزمان سعید نورسی، ترجمه فرزاد صیفی کاران. تهران، احسان، ۱۳۸۹ش.